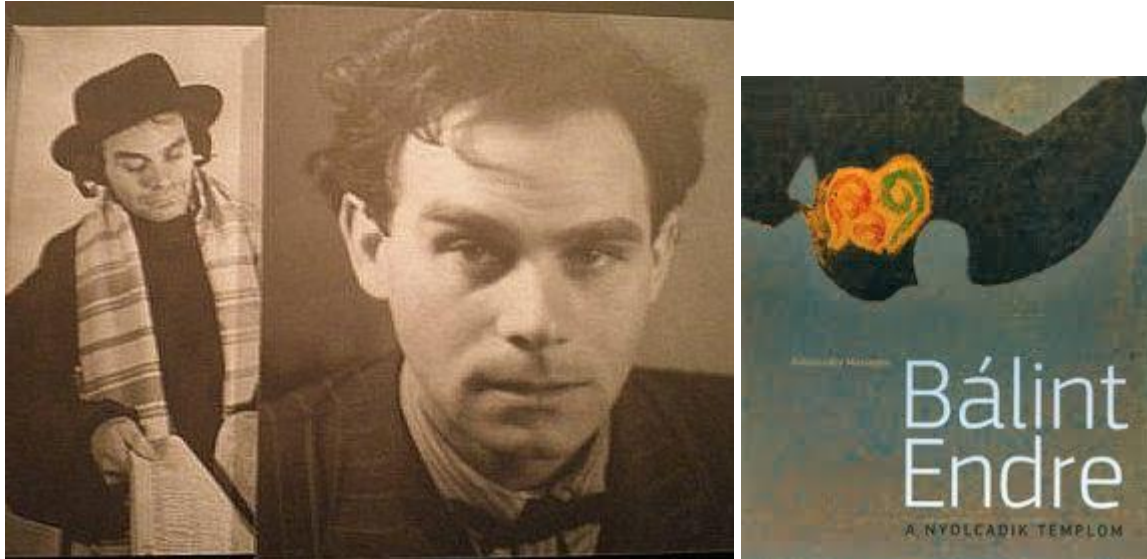

Spira Veronika: Bálint Endre gyűjteményes kiállítása a Galériában
2014. február 1. – május 11.

(Miniesszék V.)

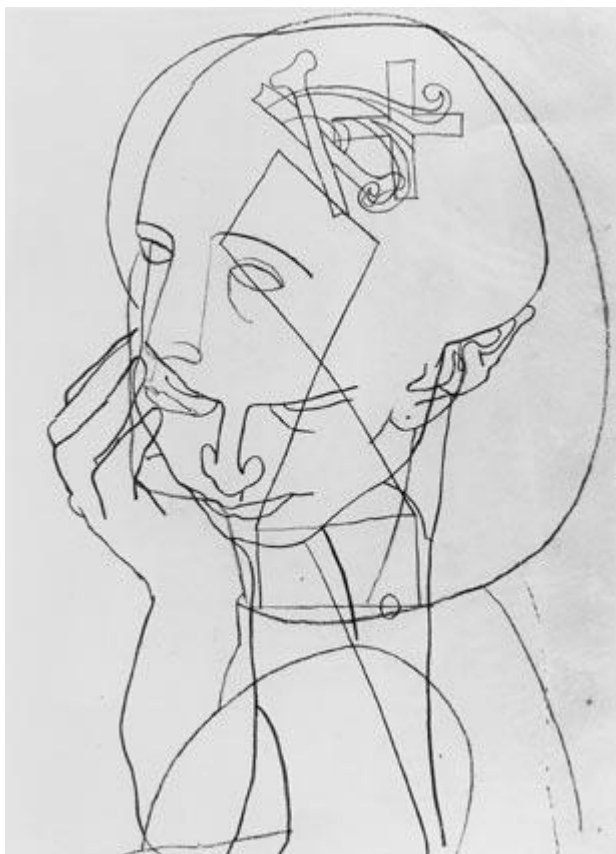

A Nemzeti Galéria Bálint Endre születésének centenáriuma nyitotta meg gyűjteményes kiállítását. A tárlat kurátora, *Kolozsváry Marianna* nem csupán művészettörténészként, de családi és személyes indíttatásból is elkötelezettje Bálint Endre művészetének:

Sok olyan kép látható itt, amit erre az alkalomra felkutattunk. Párizsból is kértük kölcsön, ottani gyűjtőitől, barátaitól, ismerőseitől, ezeket a műveket itthon még nem lehetett látni. Apám (Kolozsváry Ernő) barátja, és egyben az egyik legnagyobb gyűjtője is volt Bálint Endrének, ez kétségtelenül nagy előny, hiszen tudom, melyik művet merrefelé kell keresni. Az öcsémmel együtt, aki sokat segített a könyvírásnál, azt szoktuk mondani, hogy előbb láttuk a kiságyunkból Bálint Endre "álomábráit", festményeit, mint a tévémacit. Személyesen és gyakran találkoztam Bálint Endrével, apám sokszor vitt magával. Ez egy olyan kapocs, ami sok mindenben segített, amellet hogy rengeteget adott nekem, hogy ezek között a művek közt nőttem fel.

A kiállításon látható képek kétharmada magántulajdonban van, Bálint ugyanis élete nagy részében tiltott vagy túrt művész volt, így közgyűjteményekbe kevés alkotása került. Ezért nem lesz könnyű majd a későbbiekben gyűjteményes kiállítást rendezni a műveiből. A gyűjtők meghalnak, a gyűjtemények szétszóródnak. Nehéz követni később a sorsukat.

A kiállítás közel 350 festményt, kollázst, monotípiát és objektet mutat be kronologikus és tematikus tagolásban. A tárlat a korai munkákkal indul, utalással az 1934-es három hónapos párizsi útjára, ahol csikkszedés közben pillantotta meg *Braque*, *Modigliani* és *Picasso* néhány munkáját egy műkereskedő kirakatában. Ekkor határozta el, hogy nem reklámgrafikus, hanem festő lesz. És természetesen kitér Szentendre és *Vajda Lajos* meghatározó hatására és barátságára.

Vajda Lajos: Kettős portré 1937.

A kiállítás felidézi a baloldali, *Kassák* Munkaköréből kivált *Diákcsoport* időszakát is, ahol fiatal művészek társaságára lelt, számos fiatallal, leendő művésszel ismerkedett meg, köztük a későbbi *Robert Capával*.

A kontextus része az *Európai Iskola* megalapítása 1945 őszén, majd a második párizsi útja, *Chagall, Picasso* és *Max Ernst*, a szürrealizmus és a dada hatása, amelyet dokumentumok, fotók, filmek is demonstrálnak.

A korai évekből igen kevés munka maradt fenn, az első termekben ezekből, illetve az *Európai Iskola* működése idején készült alkotásokból látható válogatás.

Csendélet zsidótojással 1936

Ezek felidézik pályakezdésének fauve-os, Czóbel-es, Chagall-os, expresszionisztikus orientációját, de egyúttal a Vajda Lajos-i szimultanista transzparenciájának, illetve Ámos Imre enteriőrjeinek hatását is (*Csendélet zsidótojással 1936, Petróleumlámpás csendélet 1937, Szentendrei dombok 1935-37, Poharas csendélet 1945, Piros sapkás önarckép 1945 stb.*)

Petróleumlámpás csendélet 1937

Piros sapkás önarckép 1946

A kontextus bemutatása azt jelenti, hogy a korai képek mellett felvillannak *Czóbel Béla, Vajda Lajos, Picasso, Braque* és *Max Ernst* művei is, a későbbi művek háttéréként, főként a Jeruzsálemi Biblia képeinek ihletőjeként látható egy sorozat *Chagall* Biblia-illusztrációiból.

A kronologikus sorrendet megszakítja Bálint **alkotói környezetének** bemutatása. Előbb az 1957-62 közötti párizsi padlásszobájának a rekonstrukciója, majd később a híres, több művész (*Bálint Endre, Vajda Júlia, Jakovits József*) műtermeként és családjuk otthonául szolgáló Rottenbiller utca 1.-nek a bemutatása, amely a modern magyar művészet és szellemi élet fontos találkozóhelye volt több generáción keresztül.

A párizsi manzárd-műterem ugyan attraktív, mégis túl szép, túl látványos, túl művi, túl díszletszerű. Nem képes hitelesen felidézni a bezártság, a koporsó képzetét, amelyről Bálint képei vallanak, és amely végül a hazatérés vágyát érlelték meg benne. A váratlanul fel-felhangzó közismert francia sanzonok még közhelyesebbé teszik a konstrukciót.

Párizsban az 1950-es, 60-as évek fordulóján beérett Bálint festészete. Felszínre törnek a gyerekkori és a szentendrei motívumok, megjelenik az érett bálinti szürrealizmus-szimbolizmus a maga egyediségében. Kassák megpillantva a párizsi évek termését, állítólag azt mondta: *Bálint, maga már nyugodtan meghalhat* – jelezve, hogy művészete megérett, méltó a fennmaradásra.

Párizsi évei alatt Bálint legfőbb megélhetési forrása az 1958-ban megjelent *Jeruzsálemi Biblia illusztrációja* volt. Ehhez 45 színes, egész oldalas és 1250 okker–fekete szövegközi képet készített. Ezen dolgozott napi több órán át nyolc hónapig a padlásszobájában.

A színes, egész oldalas képeken jól nyomon követhető Chagall illusztrációinak inspirációja, a szövegközi fekete-arany képek azonban már igazi Bálint-alkotások. A naponta ismétlődő rabszolgamunka magánya ugyanis számos személyes motívumot, sárospataki, zsenyei emléket szabadított fel benne. Ezek már egy sajátos, ugyan Chagalléra rímelő, de attól mégis eltérő látványvilágot segítenek megteremteni.

A Biblia hatalmas sikert aratott. Ötezer példányban adták ki. Az illusztrációkat többször és több városban, több országban is kiállították Nyugat-Európa szerte. A számozott példányok közül a pápáé lett az első, a második Bálinté. A könyv súlya hat és fél kiló, és időnként még ma is előbukkan árveréseken, internetes portálokon.

A Biblia-illusztrációk után azonban Bálintnak elege lett a megrendelésekből. Már csak festeni akart. A párizsi korszak így lett a saját világára való rátalálás ideje, amelyet az a felismerés követett, hogy az ő festészetének a gyökerei otthon vannak. Franciául sosem fog úgy megtanulni, hogy otthon érezze magát Párizsban, a nagy a magyar kolónia és a befutott barátok támogatása ellenére sem.

Vasarely és Hantai is arra ösztönzik, hogy menjen haza. Nyugaton akkor lehetne sikeres, ha a képkereskedők kedvére nagyban gyártaná a képeit, mint ők ketten. Kolozsváry így értékeli Bálint párizsi helyzetét:

Hantaival jó barátságban volt, de ő is azt tanácsolta neki egy levelében, hogy "ne kövesd az én példámat, én azt festem, amit a műkereskedő elvár tőlem, de te a saját utadat járd, és aszerint dolgozzál". Bálint Párizsban nem éhezett, rendezett körülmények közt élt, dr. Czitrom Pálnál, barátjánál lakott, gyakorlatilag családtagnak tekintették, ebédrel, vacsorával várták, de a kiállításai kereskedelmileg nem voltak sikeresek.

A Párizsban töltött évei mégis sok lehetőséget nyitottak meg előtte. 11 éves korában kicsöppent ugyanis abból a szellemileg inspiráló környezetből, amit apja, Bálint Aladár, a Nyugat kritikusja és édesanyja, Osváth Ernő testvére, valamint a család barátai, vendégei, írók, festők biztosítottak a számára. Apja halála után édesanyja egyedül maradt a két gyermekével, dolgozni kezdett, Endre pedig elhanyagolta a tanulást, csavargott, megbukott, és az elzüllés fenyegette. Így édesanyja beadta a fasori zsidó árvaházba, ahol sok szenvedésben, magányban és megaláztatásban volt része. A gimnáziumból kibukva polgári iskolába járt, így nem szerzett olyan műveltséget, nyelvtudást, amely könnyebb megkapaszkodást jelenthetett volna számára külföldön.

Párizsban ezekből a hiányokból sok mindent pótolhatott. Bejárta Nyugat-Európát, elbűvölte a flamand festészet, a *van Gogh* gyűjtemények. Bejárta Belgiumban, Brüsszelt, Gentet, Brugge-t, járt a francia Riviérán. És természetesen látogatta a modern festők aktuális kiállításait (*Chagall*, *Braque*, a szürrealisták).

Párizsban magával ragadta a Musée de Cluny középkori anyaga. Ibizán mély nyomot hagyott benne a hófehér házak sora, Barcelonában megihlette a középkori katalán művészet. A kiállítás értékes darabja az a keskeny fagerendára festett 13. századi katalán kép, amelyet a barcelonai Katalán Nemzeti Múzeum most először kölcsönzött külföldre, látva, hogy Bálint számára valóban egy életre szóló inspirációt jelentettek e különös középkori alkotások.

Itt már jártam valaha I. 1960.

Már Párizsban gyűjteni kezdte a kidobott ajtókat, bútorok, parketták darabjait, léceket, amelyekre festeni kezdett, illetve rákasírozott, rávasalt papírképeket, különös gyűrődéseket érve el a képfelületen.

Honvagy (1959) című képe mégis azt mutatja, hogy szenvedett a gyökereitől távol. Szinte koporsóba temetve érezte magát barátai segítsége és a sok begyűjtött tudás, élmény, tapasztalat ellenére is.

Honvagy (Párizs, 1959)

A kép ugyanakkor annak is a demonstrációja, hogy a bálinti festészet érett korszakába lépett.

A kiállítás következő nagyobb egységének középpontjában ennek a beérkezésnek a főbb alkotásai állnak, a bálinti szürrealista látásmód elmélyüléséről tanúskodó művek és a sajátos "Bálint-szótár" főbb motívumai. 1959-től egymás után születnek olyan jelentős festményei, mint a *Vándorlegény útrakél* (1959), a *Csodálatos halászat* (1960), a *Népligeti álom* (1960), *Itt már jártam valaha I-II.* (1960), amelyek e motívumok köré rendeződnek.

Népligeti álom 1960

Felszállott a szépségmadár 1961

Csodálatos halászat 1960.

A szürrealizmus kései változatához sorolható, hogy kompozícióiban vissza-visszatérő képi motívumok, alakzatok, jelképek tűnnek fel. Ilyen a szentendrei kovácsoltvas *ablakrács* (az Ördög-villa rácsa), a barokk *boltív*, a sárospataki, zsenneyi motívumok, a szijgyártó mester *lófejet ábrázoló cégére*, a *homokfutó*, a *harsonás angyal*, a *kerék*, a *bogarak* és a *szörnyek*. A múmiaszerű *sváb asszonyok* nagybörzsönyi gyermekkorát és az öt és családját bujtató budafoki sváb asszonyt és környezetét idéző elemei művészetének. Fontos szerepet játszanak gyerekkorának *népligeti élményei* is, *Kemény Henrik bábjai*, a Paprika Jancsi, a Vitéz László figurája, amelyek egy ideig a már-már múzeumként is funkcionáló Rottenbiller utcai műteremlakásban leltek menedéket, menekültek meg a pusztulástól.

Allegro barbaro 1957-62

Lampás csendélet

Séta a temetőben 1960

Időrendi és egyben tematikus egység az **objektek** bemutatása. Bálint a 60-as években fedezte fel a tárgyak, az objektek világát. Használt, törött, kopott, kidobott tárgyakat újjáértelmezve hozott létre műalkotásokat. A kiállítás ezeket oltárszerűen rendezi el, amely hasonlóan a párizsi műterem-rekonstrukcióhoz, látványos, de hamis. Túl szép, túl természetellenes, túl szakrális, túl színpadias. A bemutatás módja elfedi a „talált tárgy” rusztikusságát, amelyet Bálint átértelmezve is megőriz.

Az 1972-es nyugat-berlini ösztöndíja után kezdődött összegző korszaka. Ekkor már a beteg tüdeje miatt a festékekkel való érintkezéstől, a festéstől eltiltott művész visszatér a kollázs műfajához. Korai éveiben Vajda Lajos, Moholy-Nagy, Kassák művei inspirálták, Max Ernst kollázsai hatottak rá. A kollázs és a montázs különbségén és azonosságán gondolkodott. Dadaista, szürrealista látásmód alakította alkotásait.

Még Párizsban, a padlásszobája mellett felhalmozott *Life Magazinok*, a *Paris Match*-ok képanyagát használta műveihez. Kísérletezett a képfelületen a közlések közötti szünetek, kihagyások technikájával, a kirakás, megalkotás közben érvényesülő tudatalatti működésével, az automatikus írásmód képzőművészeti megfelelőjével.

A kollázs megújításához hozzájárult az a technika, amelyet egy takarítónőtől ellesett díszítő praktikával egészít ki. Ezt nevezte „*stelázi folklór*”-nak. Ugyanakkor saját műveit is lefotóztatta, hogy azokat is felhasználhassa új munkáihoz. Mindig szívesen hallgatott *Bartók*-zenét. Több kollázsán is megjelennek *Bartók*-kotta-részletek, de *Vajda Lajos* és *Ország Lili* emlékére is készített kollázsokat műveik, motívumaik felidézésével.

Ifjú szívekben élek 1969

Bartók Hegedűversenye

A tárlatot a *Szentendre nyolcadik temploma* zárja, amelynek kazettáiban Bálint összegezi élete fontosabb korszakait, az életműből jól ismert szimbólumokkal élve. Így építi fel Szentendre hét létező temploma mellé a városnak és hagyományainak tisztelő nyolcadikat.

Reflexiók

Bálint Endre mindenkinek rokona, ismerőse. Anyai nagybátyja *Osváth Ernő*, a Nyugat alapítója, apja *Bálint Aladár*, a Nyugat zenei, képzőművészeti kritikusa, akit a temetésén *Füst Milán* és *Elek Artúr* búcsúztatta. Bálint *Vajda Lajos* sógora, a felesége ugyanis Vajda Lajos feleségének a húga. De *Szerb Antal* sógora is, hiszen nővére, *Bálint Klára* Szerb Antal második felesége volt. *Szerb János* tibetológus és költő Bálint Endre unokaöccse, *Bálint István* pedig, aki a Squat Színház alapító tagja, a fia. Bálint Endre unokája *Bálint Eszter* színész, énekes, az 1980-as *Jim Jarmusch*-film, a *Stranger than Paradise* egyik főszereplője. *Justus Pál* szociáldemokrata politikus Bálint Endre édesanyjának a másod-unokatestvére. És folytathatnánk még sokáig a sort.

Neves barátait és ismerőseit, akik a magyar és az európai kultúra ismert alkotói, lehetetlen lenne felsorolni. Már a Párizsban élt és élő magyar és magyar származású, Bálinthoz kapcsolható művészek számba vétele is hosszú oldalakat tenne ki. Egy kevésbé ismert pillanatképet mégis kiragadok az életéből, amely *Csiki Weisz Imréhez* kapcsolódik.

Önéletrajzi írásában (*Életrajzi törmelékek*, 1960.) több epizódot is felvillant az árvaházi évekből. Közismert, hogy *Aczél György* is ennek az árvaháznak volt a lakója. Együtt szenvedték el annak rideg, gyakran erőszakos légkörét. Ezek a gyerekkori emlékek teremtettek köztük bizonyos személyes kötődést. Ennek előnyét Bálint évtizedekig nem érezte, hiszen a művészete a tiltott kategóriába tartozott, utána is csak a túrt kategóriába fért bele, és csupán a hetvenes évek közepén került az elismert művészek sorába.

Az 1956-os forradalom idején több művészeti szervezet is a vezetőjévé, illetve a forradalmi bizottság elnökévé választotta. 1957 tavaszán Aczél György ezért azt tanácsolta, hogy menjen külföldre, mielőtt vád alá helyeznék. Segített is útlevélhez jutnia.

Az árvaházhoz kötődik Bálint barátsága *Csiki Weisz Imrével*, aki *Robert Capa (Friedmann Endre)* barátja volt. Párizsi éveik alatt (1933-40) ő volt fotólaboratóriumuk vezetője, és maga is tehetséges fotós. Csiki menekítette ki Párizsból a németek elől *Capa, Taro* és *David Seymour (Chim)* spanyol polgárháború alatt készített fotóinak negatívjait.

Csiki az árvaházi életük utolsó napján, ahogy Bálint felidézi, egy emblemikus epizód főszereplője lett. Már civil ruhában sorakoztak az intézményt elhagyó diákok, amikor az egyik brutális nevelőnő egy hatalmas pofont kent le a fiatalembernek, ahogy mindig is szokta, ha valami a nem tetszésével találkozott. Ekkor azonban Csiki Weisz teljes erejéből visszaadta a pofont, és közölte a nevelővel, hogy szabad emberként senkitől sem tűri el, hogy akár egy ujjal is hozzányúljon.

Bálint Endre Csikivel együtt részt vett a Kassák-féle Munka-körben, majd az abból kivált Diákkörben, ahol *József Attila* is tartott előadást, és amelynek *Justus Pál, Fuchs Pál* és *Szabó Lajos* (filozófus, Bálint későbbi első sógora) voltak a vezetői. Bálintot a testvére, Klári vitte el az alakuló ülésre. Itt találkozott *Friedmann Endrével (Robert Capa)*, aki csak egy évvel volt idősebb nála, valamint *Lux Lászlóval, Bíró Gáborral, Kandó Gyula* festővel és annak későbbi feleségével, *Görög Atával*, aki *Ata Kandó*ként lett világhírű fotós. Eljárt körükbe *Deutsch Kati* is, akibe *Vas István* és *Zelk Zoltán* volt szerelmes, majd *Kati Horna* néven világhírű fotós lett. *Csiki Friedmann Endrével* járta a külvárosokat, munkásfiatalokkal találkozott. Feltehetőleg ezért figyelt fel rájuk a titkosrendőrség, és ez sietette őket abban, hogy elhagyják az országot.

Íme, egy fénykép a kör tagjairól, amelyen mind Bálint, mind Capa, mind Csiki láthatók:

Jobbszélén áll Friedmann Endre (Capa), mellette Bálint Endre, előttük, az első sor jobbszélén ül Csiki Weisz Imre.

Bálint Endre első párizsi útján, 1934-ben, újra találkozott *Csiki*vel és *Capával*, 1957-ben pedig *Ata Kando* amszterdami lakása falára festett egy freskót, ami azóta megsemmisült.

*Csiki Weisz*t a vichy-kormány elfogta és Marokkóba deportálta. Az akkor már New Yorkban élő *Capa* segítette őt kiszabadítani. *Csiki* Mexikóba emigrált, és jó nevű fotós lett. Felesége a világhírű angol szürrealista festő és író *Leonora Carrington* volt. Mexikóvárosban élénk szellemi élet alakult ki körülöttük, amelynek tagja volt *Kati Horna* (Deutsch Kati) is, aki szintén világhírű fotóművész lett.

A Kassák-körből kirajzott tehetséges fiatalok nemcsak Berlinben, Párizsban, Londonban, Hollandiában és az Egyesült Államokban lettek elismert művészek, de Közép-Amerikában, Mexico Cityben is.

Búcsúzzunk a Bálint-kiállítástól a *Szonettekkel* és az *Allegro barbaróval*, hogy sűrítve érzékeljük, mi bűvöli el azokat, akik szeretik Bálint festészetét:

Bálint Endre: Szonettek

Allegro barbaro